

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПОДВІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДРАМАТУРГІЇ ЙОКО ТАВАДИ

В статті досліджується концепт гендеру як ключовий у творчості японсько-німецької письменниці Йоко Тавади. Аналізується його інкорпорація у загальні риси творчості Тавади та реалізація на прикладі п'єси «Wie der Wind im Ei».

Ключові слова: німецькомовна драматургія, гендер, ідентичність.

Із самого початку двадцятого сторіччя все актуальнішим для літератури ставало питання апріорної самотності та розгубленості особистості у чужому та байдужому до неї світі. Однак чим далі, тим тіснішими стають контакт та переплетіння різних культур і уявлень про порядок речей, а отже, тим гостріше постає вже не лише проблема стосунків із оточуючим, а і проблема пошуку, усвідомлення і прийняття свого місця і своєї сутності, а отже, самоідентифікації.

У сучасній культурі спостерігаємо літературні процеси, дійсно не обмежені лише однією країною чи регіоном, хоча, звичайно, це не означає їх суцільну гомогенність. Зокрема, як про особливість сучасної поетики, що відображає зміни останнього часу і, водночас, є логічним відлунням зламу авторитетності канону на початку 20-го сторіччя можна говорити про константний елемент абсурду, синтезування різного культурного досвіду, а також створення образів із гібридизованою ідентичністю.

Літературні процеси 20-го сторіччя у Європі та у Японії, безумовно, мають ряд спільних рис – від експериментів із формою та словом і загального песимістичного настрою до сумнівів митців щодо класичних підвалів творчості. Однак не слід забувати, що для Європи шлях таких змін здебільшого не виходив за межі власної культури, тоді як для японського контексту наріжним каменем у ньому стали наслідки відкриття кордонів, а отже, необхідність з'ясувати своє місце стосовно інших культур. Цей загальний процес у зв'язку із модернізацією країни під впливом західної культури позначається, зокрема, на розвиткові японського театру,

На протигагу японському освоєнню та наслідуванню західних традицій, в Європі інтерес до театрів но та кабукі хоча і слугував натхненням для таких авторів, як Єйтс та Брехт, проте не мав своїм результатом глибокого їх вивчення

чи адаптації. Це є відлунням і ширших за своїм характером процесів останнього сторіччя: якщо для Східного світу глобалізація стала, в результаті порівняння із відкритим відтепер іншим світом, переоцінкою свого місця та своїх цінностей, Захід багато в чому залишився у парадигмі колонізації та тенденції використання здобутків ззовні як естетичних елементів екзотичного характеру.

Різниця у сприйнятті власної та чужої позиції утворює паралель між відносинами Заходу і Сходу та дихотомією чоловіче-жіноче, що також зазнала і продовжує зазнавати перегляду. Обидва ці аспекти пошуку власної ідентичності – національний та гендерний – займають провідне місце у проблематиці творів Йоко Тавади – японсько-німецької письменниці, яка художньо досліджує у своїх текстах такі концепти, як мова, національність та гендерні ролі, із точки зору власного досвіду жінки-емігрантки.

Проблематика «іншості» оприявнюється у Тавади в широкому спектрі її проявів. Важливим для поетики письменниці є, однак, відсутність прагнення передати лише одну культуру чи встановити належність до однієї світоглядної парадигми: її цікавить, скоріше, процес переживання різниці та контакту різнорідних культурних, мовних, естетичних елементів. Саме в такому ключі Тавада описує досвід написання творів двома мовами («*Я не прагну переправитися через той рів, що існує між мовами, я бажую жити у ньому*» [2, с.11]; та ж ідея продовжується у її сприйнятті ідентичності: «*Коли я познайомилася із європейською культурою, я помітила неослабний пошук однієї ідентичності. Однак мене це не влаштовувало. Я почала шукати царини, де були б представлені різні її види. (...) У оповіданнях з цих різноманітних джерел образи, тіла та дії розділялися і поєднувалися знов. В них також було багато гібридних створінь; вони постійно змінюються, розпадаються на частини і набувають нової форми*» [2, с.12]. Найголовнішою ролі у системі естетики Тавади набувають, таким чином, контакт, поєднання і, в той же час, плінність будь-якої єдності, – що проявляється як у особливостях образів, так і у особливості її театральності загалом.

Зокрема, для персонажів її п'єс характерна відсутність сталих рис: можемо спостерігати трансформації їх належності до різних категорій; герої часто передають свої маски один одному. Самій дійсності п'єс властива та ж непостійність і хиткість: те, що здається правдою спочатку, спростовується чи піддається сумніву власне персонажами чи зміною перспективи зображення. Неоднорідність та непостійність сценічного простору досягається рядом засобів: використання в одній п'єсі двох мов і створення симуляції міжкультурного контакту, залучення таких елементів, як хор та вставні репліки. Таким чином, сцена, замість претензії на зображення єдиної дійсності,

представляє собою нашарування ряду пластів реальності – уявлення, снів, вставних оповідань та висловлювань, спогадів, чим створюється комплексне, відкрите для інтерпретації переплетіння.

Такі особливості драматургії є гармонійним продовженням загальних тенденцій у творчості Тавади. П'єси вирізняє, однак, специфіка співвідношення герой – оточення. Якщо удосліджених нами раніше текстах (збірка оповідань «Wo Europa anfängt» та повість «Das Bad») не зникає почуття ізоляваності або чужинності персонажа, в п'єсах цим почуттям перейнята вся атмосфера дії, що, звичайно, зумовлено родовою специфікою драми. Нового втілення набуває і характерне для Йоко Тавади зображення когнітивного та тілесного зв'язку, що створюють слова та мовлення між об'єктами.

У цілому творчість Тавади можна охарактеризувати як таку, що, замість космополітизму чи дотримання лише однієї культурної традиції, представляє критику та власну інтерпретацію процесів переосмислення проблематики ідентичності. Так, критик сучасної жіночої літератури Йонаха Кейко характеризує творчість Тавади як таку, що, з одного боку, поєднує високу та популярну культуру, з другого – залучає феміністське усвідомлення гендеру та сексуальності, а з третього – генерує новий тип літературного дискурсу і стимулює нове ставлення до мови [1, с.2].

Відмова від сплаву різнорідних елементів у гомогенну єдність призводить і до того, що одна зі сторін займає позицію Іншого. Дві окремі одиниці визначають себе через співставлення одна з одною, проте часто не досягають ані порозуміння, ані рівнозначності у стосунках. Дихотомія Я/ Інший складає два основних вектори проблематики особистості у творчості Тавади – вектори національної та гендерної ідентичності, які завдяки своїм спільним кореням створюють єдину сітку питань, обумовлених пошуком людиною свого місця у світі. Обидві ці проблеми містять у собі мікро- та макрорівні, перший з яких полягає у самоусвідомленні людиною власної ідентичності, другий – у знаходженні нею прийнятної для себе позиції у контексті зовнішнього оточення.

Відповідно цьому, й у збірці п'єс «Mein kleiner Zeh war ein Wort» («Мій мізинець на носі був словом»), яку ми розглядаємо, простежуються два головні варіанти розвитку дії. У першому акцент стоїть на особистісних питаннях, і в проблематиці виділяються аспекти пошуку внутрішнього спокою, самотності, пам'яті, дослідження власних тілесних та психологічних таємниць. Ідентичність при цьому стає проблемою внутрішнього характеру і вимагає переоцінки чи усвідомлення власних цінностей чи прагнень.

У другому варіанті у фокусі перебувають питання ширшого характеру: проблеми міжкультурної комунікації, питання моралі чи людської природи як такої. Таким чином, свого роду камерність проблематики поступається місцем широті порушених у п'єсі питань. Ідентичність при цьому стає тим,

істинність чого має бути прийнята чи підтверджена оточенням, а процес самовизначення вступає у зіткнення із реальністю зовнішнього світу.

Як приклад розгортання проблематики гендерної ідентичності ми розглянемо п'єсу «*Wie der Wind im Ei*» («Наче вітер в яйці») – це камерна п'єса, в якій діють четверо персонажів. Жінка, чий чоловік живе на далекому острові, і яка бажає «далеко від усіх двоногих, в захисті від усіх людоджерських запитань, впродовж дев'яти місяців писати свою автобіографію» [3, с.38]. Зовиця, яка засуджує роздільне життя подружжя. Поет, що «просто не може бачити і не говорить». Дівчинка, що одного дня з'являється коло дверей Жінки у розірваній солдатській уніформі.

Перше питання, що постає у тексті – відносини із собою та оточуючим. Для Жінки відповідь полягає у ізоляції, у розриванні стосунків, у відокремленні; навіть у забутті самої себе. Написання автобіографії виступає для неї засобом звільнитися від себе: вона прагне записати всі існуючі у її свідомості спогади і спалити рукопис. Це є для неї способом стати невразливою для інших людей, зустрічі із якими вона уникає. «Якби я більше не була прив'язаною до самої себе, на мене ніхто не зміг би напасти. (...) Я звільню себе від себе, щоб знову бути в змозі міцно спати» [3, с.43]. Рукопис із спогадами займає місце жертви заради самої Жінки: «Я маю щось спалити, інакше одного дня я сама кинуся у вогонь».

Увесь сценічний простір здається продовженням внутрішнього світу Жінки, і тут ми бачимо характерне для Тавади переплетіння психологічних переживань та тілесності. Героїня не переживає вагітності у фізіологічному сенсі цього слова, однак те, що одним з найцікавіших елементів п'єси є саме імпліцитний, своєрідний її образ, заперечувати неможливо. «Я сьогодні уявно вагітна. (...) Мій біль не знає меж. Мені стало зрозуміло, що в мене немає шлунку. Я – плашка з плоті: в мені немає кордонів між ділянками» [3, с.41], – говорить Жінка, що планує дев'ять місяців звільнитися від самої себе. Так само, як вона не відчуває кордонів усередині тіла, так немає і чіткого відокремлення її від зовнішнього світу: навколишнє віддзеркалює та відгукується на її переживання. На самому початку дії щось чужорідне ворухиться десь поряд, трохи пізніше щось ворухиться у її животі, «наче частина моєї плоті хоче від мене звільнитися», і невдовзі на її порозі опиняється Дівчинка.

Цей персонаж є найбільш неоднозначним: більшу частину п'єси ніхто, крім Жінки, його не бачить, і виникає враження, що він пов'язаний лише з її свідомістю. Дівчинка могла б бути і відображенням того минулого, що згадує і бажає забути Жінка, втіленням колишньої її особистості. Дівчинка здається її частиною, чи, точніше, проявом її несвідомого, яке має вплив водночас агресивний і цілющий («в моєму тілі панує спокій, хоча ти не обходишся з ним ніжно», – Жінка до Дівчинки). Їх стосунки замикаються в коло: Дівчинка

з'являється нізвідки на початку і без сліду зникає вкінці після того, як трансформує Жінку. Здавалося б, вона наділяє рукопис Жінки – тобто, пам'ять і минуле – втраченим життям («*Мої слова мертві, адже я пишу, щоб їх поховати. Однак коли я читаю те саме на твоєму папері, раптово все сповнюється життям, наче ти вдихнула його у моє письмо*» [3, с.47]), а самій їй повертає здатність спати, проте ціна за це – не тільки фізичний біль, а і свого роду залежність; після розставання Жінка почувається розбитою.

У їх відносинах відображується і той зв'язок мова/ психіка, що постає у творах Тавади постійно. Дівчинка не володіє мовою Жінки, але при цьому здатна зробити її живою. Дівчинка не говорить – лише повторює за Жінкою окремі фрази; коментуючи це, Жінка надає образ іманентної природи мови: «*Однак має ж бути мова, що обійняла тебе, як ти народилась. (...) Якби ти промовила хоч одне слово з самої себе, можна було б, імовірно, вивідати, звідки ти походиш. Але ти кажеш лише слова, що виходять з мене. Проте ти не походиш від мене*» [3, с.51]. Тут вибудовується таке бачення природи ідентичності, в якому вона є взаємозалежною від мови, якою користується.

У образі Жінки втілено відчуття відірваності від світу та самотності, вона бажає знайти звільнення і захист, однак в її словах мріється передбачення порожнечі. Зрештою, як вона того і бажала, Жінка залишається без нічого: полишаючи дім, дитина збирає до купи усі написані Жінкою листи; невдовзі манускрипт починає палати. Письмо, з якого починається і яким завершується п'єса, набуває першорядного значення: саме через нього Жінка шукає себе і саме воно стає точкою її контакту з оточуючим світом. Саме через це конкретизується загальна гендерна проблематика твору: висвітлюється пошук себе письменницею, для якої творчість стає засобом захиститися від світу, але водночас вона втілює тяжкий процес переусвідомлення свого життя.

Отже, у окремому творі ми можемо спостерігати загальні риси синтезуючого за своєю суттю стилю Йоко Тавади. В аналізі проблематики драматургії авторки великого значення набуває не тільки поєднання театральних елементів різних сцен, а й специфічне уявлення про концепт «іншості», що розкривається насамперед на прикладах усвідомлення гендеру та контакту культур. Відмовляючись від непохитності будь яких кордонів, письменниця досліджує пошук самоідентичності, створюючи навколо неї багатозарову сценічну реальність, чим якнайкраще передає сьогоденний світ з його постійними змінами та переоцінкою явищ. І, хоча питання гендеру у цьому процесі є лише одним з аспектів, разом із іншими воно створює комплексний ряд запитань, відповідь на які людина повинна знайти, щоб усвідомити своє місце у світі – що і втілюється у багатоплановості драматургії Тавади та її відкритості до аналізу та інтерпретацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Tierney, Robin Leah. Japanese literature as world literature: visceral engagement in the writings of Tawada Yoko and Shono Yoriko. – PhD diss., – University of Iowa. – 2010. – 243 с.
2. Marjorie Gelus, Helga W. Kraft. Women in German Yearbook 2005: Feminist Studies in German Literature and Culture. – University of Nebraska Press. – 2006. – 266 с.
3. Tawada, Yoko. Mein kleiner Zeh war ein Wort: 12 Theaterstücke. – Konkursbuchverlag, 2013. – 320 с.

Севрюкова Т., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ ДВОЙНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ДРАМАТУРГИИ ЁКО ТАВАДА

В статье исследуется концепт гендера как ключевой в творчестве японско-немецкой писательницы Ёко Тавады. Анализируется его инкорпорация в общие черты творчества Тавады и реализация на примере пьесы «Wie der Wind im Ei».

Ключевые слова: немецкоязычная драматургия, гендер, идентичность.

Sevryukova T., master,

GENDER ASPECTS OF DUAL IDENTITY IN YOKO TAWADA'S DRAMATIC WORKS

The article investigates the concept of gender as one of the key notions in the works of Japanese-German writer Yoko Tawada. The analysis of its incorporation into Tawada's literary style and its implementation in the play "Wie der Wind im Ei" is made.

Key words: German-language drama, gender, identity.